

Конкурентні та організаційно-управлінські аспекти інноваційного розвитку

УДК: 33.012.4

КВЯТКО Т. М., кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (м. Харків, Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ КОНКУРЕНЦІЇ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Квятко Т. М. Методологічне значення сучасних теорій конкуренції для економічних досліджень.

Вступ. Конкуренція сприяє розвитку та функціонуванню соціально-економічних систем. Конкурентні відносини характеризуються різноспрямованим впливом на результати економічної діяльності суб'єктів. Необхідно провести оцінку сучасних теорій конкуренції з врахуванням впливу економічного середовища. Еволюція теорій конкуренції обумовлена їх історичним генезисом та соціально-економічними процесами, що відбувалися протягом означеного періоду.

Метою статті є визначення методологічної ролі існуючих теорій конкуренції для проведення досліджень складних соціально-економічних процесів, явищ і систем.

Результати. Відзначено наукові погляди, які стали основою теорії конкуренції. Визначено причини розширення предметної області досліджень теорії конкуренції. Виконано співставлення класичної і неокласичної парадигм теоретичних досліджень окресленої предметної області. Встановлено необхідність систематизації існуючих теорій конкуренції. Наведено схему процесу деталізації стратегій конкурентної поведінки підприємств-товаровиробників на цільових ринках збуту продукції. Відзначено, що запропоновані стратегії не універсальні. Їх впровадження залежить від умов економічного середовища та характеристик суб'єкта економічних відносин. Визначено відповідність деталізованих стратегій конкурентної поведінки типу конкурентної структури цільового ринку збуту продукції підприємства. Запропоновано методологічний підхід щодо ідентифікації стратегій управління.

Висновки. Визначено роль розглянутих концепцій у формуванні сучасної теорії конкуренції. Встановлено, що сучасна теорія конкуренції базується на положеннях класичного та неокласичного етапів становлення теорії конкуренції. Систематизація концептуальних підходів до тлумачення конкуренції дозволить оптимізувати процес економічних досліджень конкурентних відносин. Рекомендації, сформовані за результатами систематизації, сприятимуть підвищенню рівня ефективності діяльності суб'єктів економічних відносин.

Ключові слова: конкуренція, конкурентна структура ринку, конкурентна поведінка, стратегія, розвиток.

Постановка проблеми. Розвиток та функціонування соціально-економічних систем всіх рівнів супроводжується входженням суб'єктів економічної діяльності у відносини обміну, конкуренції і співробітництва. При цьому, якщо відносини обміну є основною утворення доходів, відносини співробітництва є головним джерелом зниження витрат і підвищення ефективності, то відносини конкуренції є найбільш складними й такими, які здійснюють різноспрямований і глибоко диференційований за інтенсивністю вплив на результати економічної діяльності суб'єктів. Останнє обумовлює необхідність поглибленого вивчення питань імплементації здобутків сучасних теорій конкуренції в дослідженнях економічних відносин і в практиці діяльності їх суб'єктів через складність зазначених процесів і багатогранність явищ. В свою чергу, диференціація сучасних теорій конкуренції в соціально-економічних системах і виклики, які створюються в процесі

функціонування продуктивних ринків на фоні поглиблення процесів економічної інтеграції і глобалізації, потребує зваженої оцінки й розвитку методологічних прийомів і підходів до вивчення конкурентних явищ і процесів, основи яких закладені у вказаних теоріях. При цьому сучасний стан теорій конкуренції обумовлений не тільки результатами їх генезису в історичній ретроспективі, а й зрушеннями в економічних відносинах, функціонуванні ринків і в стані продуктивних сил. Вказане обумовлює необхідність чіткої ідентифікації методологічного значення сучасних теорій конкуренції для проведення досліджень й удосконалення практики менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкуренція є однією з ключових ознак ринку й, відповідно, фактором формування та функціонування ринкового механізму. При цьому предметом значної кількості досліджень останнього є саме відносини

конкуренції. Так, Г. Ю. Гуляев, досліджуючи сучасні теорії конкуренції, дійшов висновку, що причинами загострення конкурентних відносин є однотипність товарів і можливість вибору споживачів. Тому, підкреслює науковець, підприємцям недостатньо володіти лише психологічними навичками впливу на свідомість покупців, вони повинні відмовлятися від стандартних шаблонів впливу, а розробляти й впроваджувати на практиці нові стратегічні підходи, які з часом стануть основою формування нових теорій конкуренції [1]. погоджується із вищезазначеними причинами загострення конкурентної боротьби С. О. Кириченко й зазначає, що споживач обирає продукт з нижчою ціною [2]. Поділяємо позицію автора щодо дії закону попиту, однак вважаємо, що доцільно більш повно враховувати нецінові фактори, які за певних умов мають вирішальне значення.

У процесі змістовного огляду розвитку теорії конкуренції і сучасного розуміння конкурентоспроможності підприємств О. В. Корецька нечітко ідентифікує категорію конкуренції, натомість акцентує увагу на процесах і результатах умов конкуренції. Автор пропонує у контексті загальної теорії конкуренції досліджувати концепції конкурентоспроможності на прикладі таких об'єктів, як: підприємство, товар, галузь, персонал тощо [3]. М. В. Лоскуткова стверджує, що сучасний етап розвитку теорій конкуренції пов'язаний з активізацією уваги до питань конкурентоспроможності і саме в цьому контексті здійснюється визначення сутності категорій «конкуренція» та «конкурентоспроможність» [4]. На думку Ю. Б. Рубіна застосування сучасних стратегічних підходів дозволяє компаніям домінувати в конкурентній боротьбі. При цьому науковий інтерес до теоретичних підвалин формування стратегій конкурентного бізнесу постійно зростає. Ю. Б. Рубін розглядає конкуренцію як інституціональний феномен, який іманентно притаманний професійній діяльності підприємців в сучасному світі [5].

Досліджуючи теоретичні засади конкуренції і конкурентоспроможності, П. К. Бречко й Я. О. Голобородько виділяють п'ять етапів формування теорії конкуренції, наголошуючи, що сучасні підходи щодо дослідження сутності та ролі конкуренції втілюються в нових концепціях стратегічного менеджменту, які в подальшому, можуть представляти інтерес для українських компаній, що перебувають на етапі зміцнення своїх позицій на світовому й регіональних ринках [6]. А. В. Келічавий вважає, що головна

причина виникнення конкуренції – зіткнення інтересів товаровиробників, які прагнуть досягнути однієї і тієї ж мети – отримати дохід і визначає конкуренцію як основну рушійну силу розвитку ринкової економіки [7]. На нашу думку, автору було б доречно зауважити, що мова йде про конкуренцію як економічну категорію.

Еволюцію теорії конкуренції в умовах динамічного зовнішнього середовища аналізував О. Г. Шпак та дійшов висновку, що найбільш актуальним для української економіки є доробок американських вчених-економістів у теорію конкуренції, який полягає у включенні стратегій глобального випередження конкурентів на національних ринках [8]. На нашу думку, вчений неповною мірою бере до уваги ментальні особливості вітчизняних суб'єктів економічних відносин. Т. І. Павлюк вважає, що конкуренція є рушійною силою розвитку економічної системи, але вимагає чіткого регулювання з боку держави [9]. Отже, така позиція дозволяє стверджувати, що Павлюк поділяє погляди Й. Шумпетера щодо ролі конкуренції і визнає проведення державою конкурентної політики як однієї з її функцій у змішаних економіках ринкового типу. На важливості конкуренції у розвитку ринкової економіки наголошує і Л. С. Філатова. Зокрема, авторка стверджує, що конкуренція є однією із невід'ємних складових ринку та базисом функціонування ринкового механізму, основою інноваційного та науково-технічного розвитку ринку [10].

Дослідженням і порівнянням сучасних наукових підходів щодо трактування категорії «конкуренція», формування конкурентоспроможності, аналізу еволюційних змін теорії конкуренції присвячено багато наукових праць. Проте, не зважаючи на численні результати досліджень, наявність певних неузгодженостей, питань, які не знайшли належного висвітлення на теоретичному рівні, актуалізує продовження теоретичних досліджень у даному напрямку.

Мета статті. Метою публікації є ідентифікація методологічного значення існуючих теорій конкуренції у виконанні досліджень складних соціально-економічних процесів, явищ і систем.

Виклад основного матеріалу. Дослідження питань пов'язаних з конкуренцією мають досить тривалу історію. Вихідними в теорії конкуренції є погляди А. Сміта, Д. Рікардо, К. Менгера, Л. Вальраса, висловлені на ранніх етапах становлення ринкової економіки й домінування конкурентних структур ринків більшості товарів, наближених до

досконалої конкуренції. У подальшому завдяки працям Е. Чемберліна й Дж. Робінсон в економічній науці модель досконалої конкуренції змінилася теорією недосконалої, зокрема, монополістичної, конкуренції. Завдяки напрацюванням Й. Шумпетера в теорію конкуренції було включено інноваційну складову, зокрема науковець показав взаємозв'язок між інноваціями і конкуренцією, а також вплив інноваційної політики на ефективність розвитку конкурентних відносин.

Економічна криза початку ХХ ст. підтвердила недовірливість теоретичних підходів невтручання держави в ринковий процес. У результаті Дж. М. Кейнс розкритикував теорію саморегулювання ринку й запропонував альтернативний підхід у якому обґрунтував необхідність державного втручання в процесі конкуренції [11]. У подальшому науковці почали розширювати предметну область досліджень теорії конкуренції. Так представники інституційного напрямку економічної науки почали вивчати вплив різноманітних аспектів суспільного устрою на розвиток процесу конкуренції та ефективність соціально-економічних систем.

Таким чином, до середини ХХ ст. у теорії конкуренції сформувалося два етапи її розвитку: класичний і неокласичний. Однак стрімкий розвиток конкурентних відносин між суб'єктами господарювання вимагав вирішення нових практичних питань, які в подальшому і визначили розвиток теорії конкуренції в другій половині ХХ ст. поч. ХХІ ст.

Генерування в науковій практиці нових і модернізованих теорій конкуренції є наслідком не тільки наукових пошуків, а й реакцією на системні зрушення в стані соціально-економічних систем, адже економічна наука, частиною та продуктом якої є теорія конкуренції, є наукою суспільною, а отже саме суспільні та, зокрема, економічні відносини, їх генезис і виклики, що ними створюються є рушієм наукових досліджень.

Значний внесок, що дав новий поштовх у розвитку сучасних теоретичних уявлень щодо природи конкуренції, здійснив Г. Хотеллінг, який вперше в теорії конкуренції використав поняття «просторова конкуренція». У своїй моделі за основу науковець взяв теорію монополістичної конкуренції, особливо акцент було здійснено на положення, які стосуються диференціації товару. Зокрема, автор вважав, що в ситуації монополістичної конкуренції суб'єкт економічних відносин, який знаходиться в стані монополіста, формує власний ринковий простір, в результаті чого

створюється просторова конкуренція. Проаналізувавши надбання попередників і провівши власні дослідження Ф. Хайек дійшов висновку, що в економічній теорії конкуренцію слід досліджувати з двох боків, з одного, конкуренцію – як динамічний процес, а з іншого, конкурентну рівновагу – як статистичну модель ринку. Автор стверджував, якщо розглядати досконалу конкуренцію як статичну модель ринку, то це лише одна з ймовірних модифікацій конкурентного процесу, а зовсім не єдиний і не детермінований варіант. На ринку конкуренція виступає основною рушійною силою, яка змушує всю економічну систему ефективно функціонувати. До того ж Ф. Хайек ввів в економічну науку поняття «конкурентний порядок» – ефективний розвиток конкуренції в умовах правового та законодавчого захисту, й «упорядкована конкуренція» – конкуренція, що лімітує розвиток суспільного добробуту.

Досліджуючи специфіку сучасної конкуренції великих корпорацій Д. К. Гелбрейт визначив, що транснаціональні корпорації формують індустріальну систему шляхом контролю над цінами, витратами й поведінкою споживачів, а дрібні підприємства, які не можуть впливати на ці фактори, є складовими ринкової системи [11]. У своїх дослідженнях науковець вперше використав поняття «техноструктура», за допомогою якого зміг ґрунтовно відобразити особливості управління крупними корпораціями, які є головними «гравцями» ринку. Під поняттям «техноструктура» Д. К. Гелбрейт розумів, певне коло осіб, що мають спеціальні знання й навички у прийнятті групових рішень. На основі здійснених досліджень вченим-економістом було встановлено, що економічна ціль суб'єктів економічних відносин, які формують техноструктурні об'єднання потужних корпорацій постійно змінюється – від максимізації обсягу чистого прибутку до самозбереження корпорації і розширення впливу на ринок і контролю над ним. Досягнення встановлених цілей відбувається за рахунок застосування ефективної інноваційної політики, яка в нинішніх ринкових умовах є об'єктивною необхідністю сучасної економіки. Також Д. К. Гелбрейт вважав, що за наявності техноструктур на ринку можливий лише розвиток монополістичної конкуренції, а за таких умов державне втручання в процес розвитку конкуренції є обґрунтованим й обов'язковим.

У той же час Дж. Стіглер в рамках теорії організації промисловості досліджував поведінку крупних промислових підприємств у монопольних галузях і визначив, що досягнення

успіху даних суб'єктів економічних відносин відбувається за рахунок принципу виживання й принципу досягнення мінімального масштабу ефективності. При цьому науковець стверджував, що промислові компанії для того щоб отримати й утримувати лідируючі позиції у галузі повинні активно та своєчасно створювати інтеграційні об'єднання, які на ранній або пізній стадії розвитку галузі спроможні забезпечити перевагу у конкурентній боротьбі [12]. Дж. Стінглер одним з перших в економічній науці визначив, що переваги у конкурентній боротьбі мають ті суб'єкти економічних відносин, які в повній мірі володіють необхідною економічною інформацією та мають досвід її концентрації «у своїх руках». Однак інформація, на думку науковця, може стати і негативним фактором, який призведе до втрати конкурентних позицій підприємства на ринку, якщо компанія володіє інформацією частково або недостовірно. Для отримання повноцінної економічної інформації суб'єкти економічних відносин не повинні шкодувати коштів, адже ефект, який буде отриманий у майбутньому від її використання, практично, завжди буде перевищувати витрати на її одержання. Будь-які суб'єкти економічної діяльності повинні завжди прагнути мати в своєму арсеналі ту інформацію, яка спроможна забезпечити їм конкурентні переваги та розширення влади у галузі.

У своїх дослідженнях І. Кірцнер намагався з'ясувати який вплив й яку роль на розвиток конкурентних відносин здійснює приватний підприємець. Так науковець дійшов висновку, який виробник який володіє інформацією та має доступ до нових інноваційних розробок, заради отримання максимальної вигоди спроможний створювати нові сфери діяльності, змінювати існуючі умови конкуренції у галузях і контролювати зміни рівня цін на ринку [13]. Основна функція конкуренції, на думку І. Кірцнера, полягає у визначенні найефективнішого підприємницького рішення, яке спроможне позитивно вплинути на розвиток економічної ситуації на певному сегменті цільового ринку.

Вагомий внесок у розвиток конкуренції здійснила теорія людського капіталу Г. Беккера, суть якої полягала в тому, що компанії не повинні економити кошти на розвитку знань і вмінь своїх працівників, адже ці затрати є інвестиціями, які в майбутньому спроможні забезпечити стабільний розвиток всього суспільства. Науковець вважав, що відповідна й своєчасна підготовка спеціалістів забезпечує формування певних особливостей поведінки компанії на ринку, її іміджу,

товарної марки, а це в сучасних ринкових умовах є головною перевагою у конкурентній боротьбі. Інвестування в людський капітал сприяє зростанню продуктивності будь якого бізнесу, в результаті суб'єкти економічних відносин отримують додатковий обсяг прибутку. Тому людський капітал обов'язково слід розглядати як один з основних факторів, який спроможний забезпечити переваги у конкурентній боротьбі.

Наприкінці ХХ ст. в теорії конкуренції з'являються роботи М. Портера з визначення конкурентних переваг країн і компаній, завоювання лідируючих позицій на ринку й в галузі. Спираючись на результати аналізу напрацьовань різних економічних шкіл розробив модель «п'яти конкурентних сил», які, на його думку, власне і формують структуру галузі, ввів в економічну науку поняття «кластер», а також запропонував систему показників (конкурентний ромб або ромб Портера), на основі яких можна визначити причини успіху тих чи інших країн у міжнародній галузевій конкуренції. На основі проведених досліджень М. Портер дійшов висновку, що компанії використовують різні способи заради досягнення своїх цілей, проте, зайняти лідируючі позиції на ринку можливо в результаті застосування компанією внутрішньо узгоджених й ефективних стратегій: мінімізації витрат; диференціації; концентрації. Сутність запропонованого науковцем положення полягала в такому: якщо кожна компанія буде займатися плануванням і слідувати рекомендаціям М. Портера, то конкуренція з часом стабілізується, а фірма, яка прагне стати лідером у мінімізації витрат, що використовує стратегію диференціації або ж концентрації (на вузькому сегменті ринку), з часом займе своє місце на ринку. Однак, на протязі 1980-х рр. ряд японських та американських компаній, таких як Wal-Mart, довели абсурдність ідеї М. Портера й здійснили те, що він вважав неможливим – одночасно мінімізували витрати та здійснили диференціацію, у результаті чого, стали лідерами в своїх галузях.

На початку 90-х рр. ХХ ст. положеннями теорії Портера скористалися на рівні національних економік США, Австралії та Нової Зеландії при розробці державних програм з підвищення рівня конкурентно-спроможності цих країн на міжнародному ринку. Також теоретичні рекомендації науковця були застосовані в практиці ТНК, зокрема, Procter&Gamble, Royal Dutch Shell й інших.

Г. Хамел і К. К. Прахалад у конкуренції розглядали проблеми завоювання

лідуючих позицій крупних компаній у галузі. До основних факторів конкурентних переваг науковці відносили інтелектуальне лідерство та комбінування внутрішніх унікальних ресурсів компанії. Г. Хамелом та К. К. Прахаладом була запропонована теорія ключових компетенцій. Необхідні компетенції, на думку вчених-економістів, складаються з навиків, умінь, технологій, інформації, репутації і взаємовідносин між структурними підрозділами компанії, які дають змогу суб'єктам економічних відносин створювати нові блага. Причому, поєднання цих компетенцій має бути унікальним. Лише в такому разі компанії зможуть розробляти унікальні стратегії, які в подальшому забезпечать одержання конкурентних переваг у галузі та доступ до нових ринків. Також науковцями в економічну науку були введені поняття «стратегічні наміри» і «стратегічна архітектура».

Проаналізувавши діяльність ряду компаній (Honda, Microsoft, Wal-Mart), які досягли успіху в своїх галузях, Г. Хамел та К. К. Прахалад довели наскільки важливо для бізнесу не здійснювати реструктуризацію, а створювати ринки майбутнього й лідувати на них. Однак, позиція вчених-економістів в науковому світі не раз піддавалась різкій критиці за складність теорії та максималізм, адже їх позиції були практично нереалістичними для компаній середньої ланки. Критики відзначали, що фактично дана концепція може використовуватися масштабними компаніями, які дійсно можуть стати лідерами в високотехнологічних галузях.

У подальшому Г. Хамел продовжив свої дослідження діяльності компаній середньої ланки й прийшов до висновку, що «ера прогресу» (лінійного еволюційного розвитку) та неперервних поетапних змін закінчилась разом з ХХ ст. Науковець розглядає конкуренцію як протистояння «нелінійної» інновації проти «лінійної». Бізнес ввійшов в стадію революційних потрясінь і для того, щоб зайняти першість в майбутній конкурентній боротьбі слід подолати стереотипи мислення. Яскравими прикладами компаній, що здійснили це є: CNN; The Body Shop; Microsoft.

Однак, акцентуючи увагу на революційній новизні компаній (благородність цілі (а не бізнес заради бізнесу), еластичність розуміння бізнесу; «нові голоси» молодих менеджерів; відкритість ринків ідей, капіталів; експериментування при низьких рівнях ризику; винагорода новаторів), Г. Хамел разом з тим не відкидає важливості ряду традиційних складових конкурентоспроможності

(розмір компанії для використання ефекту масштабу; ключові компетенції; цінність торгової марки та ін.).

Аналізуючи розвиток теорії конкуренції неможливо оминати увагою в економічній науці напрацювання М. Трейсі та Ф. Вірсема. Так, науковці встановили, що для досягнення лідуючих позицій на ринку компанії необхідно обрати одну стратегію або «ціннісну дисципліну» (виробничу досконалість; лідерство по продукту; близькість до споживача) і досягти в ній повної досконалості. Вибір стратегії повинен бути максимально прорахований та продуманий, в іншому разі – компанія може втратити свою частку ринку або ж взагалі збанкрутувати. Однак, ми вважаємо, що основна проблема реалізації цієї теорії на практиці полягає в тому, що за динамічних умов розвитку ринку компанії необхідно враховувати всі зміни й пристосовуватися до них, а за наявності обрання однієї стратегії на довготривалий період це є практично неможливим.

Загалом, М. Трейсі та Ф. Вірсем розглядали конкуренцію традиційно як зіткнення/протистояння двох суб'єктів економічних відносин «лоб в лоб», але в середині 1990-х рр. в економічному просторі почали з'являтися праці науковців, які піддали сумніву правильність даного підходу до сутності процесу конкуренції. Одним з таких науковців був Дж. Ф. Мур, який вважав, що в сучасному економічному середовищі першість належить новаторам. По суті, фактично всі підприємства можуть досягти фінансових успіхів в разі своєчасного впровадження продуктивних інновацій. Проте, є одна особливість, яку повинні враховувати компанії для того, щоб забезпечити настання цієї події. В основу теорії підприємницьких екосистем закладена думка про те, що рушійною силою економічної системи є не лише традиційна конкуренція («лоб в лоб»), а й еволюція, співробітництво й взаємозалежність. Науковець розглядає компанію як елемент екосистеми, що включає власників, інших зацікавлених осіб і крупні структурні об'єднання, думку яких обов'язково слід враховувати (міністерства, асоціації, організації), в якій спільно розвивається конкуренція й еволюція (коеволуція). За таких умов компанії, для досягнення успіху на ринку, необхідно розробити стратегію, яка б враховувала умови зовнішнього середовища, поєднувала елементи конкуренції і співробітництва всіх складових екосистеми. Проте, ефективність стратегії з часом знижується і компанія в будь-який момент може втратити свої лідуючі позиції в галузі, уникнути цього можливо лише за

допомогою створення й використання адаптаційних механізмів.

У подальшому вирішити питання «конкуренція або співробітництво» спробували А. М. Бранденбургер та Б. Дж. Неїлбафф розробивши теорію соконкуренції (співробітництво плюс конкуренція). Вони були прихильниками концепції встановлення взаємовигідних відносин між учасниками ринку, та наголошували, що ефективна стратегія має поєднувати конкуренцію й співробітництво. На практиці досить часто трапляються випадки, коли компанії виступають в ролі партнерів при створенні нових ринків і в ролі конкурентів при їх розподілі. Автори вважали, що конкуренція не відповідає сутності сучасних економічних відносин, проте, гармонійним станом соціально-економічної системи є такий, коли всі суб'єкти економічних відносин реалізують можливості щодо отримання відповідних ефектів від знаходження у відносинах конкуренції. Так, науковці, запропонували застосовувати на практиці теорію гри, яка дозволяє компаніям здійснювати різні комбінації: визначати правила й тактику гри, її масштаби; змінювати склад гравців ринку; обирати цінності (саме в цьому і полягає головні переваги даної теорії). Але керівництво компанії повинне чітко усвідомлювати, що за використання даної стратегії свою діяльність слід розглядати не лише як співробітництво або ж як конкуренцію, а з позиції соконкуренції.

Останнім часом в економічній науці стали з'являтися модернізовані теорії конкуренції, які акцентують свою увагу на створенні нових ринків. Так, наприклад, К Крістенсеном було розроблено теорію підричних інновацій, яка показала наслідки впливу нових технологій і продуктів на діяльність компанії.

Р. М. Кантер в своїх дослідженнях дійшов висновку, що наявність «цифрової» і «електронної» корпоративної культури посилює позиції компанії на ринку. Дає можливість суб'єктам економічних відносин швидко адаптуватися до можливих змін і ліквідувати свої помилки в режимі реального часу, що особливо цінно в умовах невизначеності.

В. Чан Кім і Р. Моборн наголошують, що для досягнення успіху компаніям необхідно створювати нові ринки/ринкові ніші, на основі впровадженні інноваційних розробок, вільні від конкурентів, а не втрачати свої ресурси в конкурентній боротьбі на традиційних ринках («стратегія голубого океану»).

Різноманітність концептуальних підходів до тлумачення сутності конкурентних

відносин, які відрізняються складністю, багатогранністю та багаторівневістю фактично обумовлює необхідність застосування певної типології і систематизації щодо управління розвитком суб'єктів економічних відносин в контексті стабілізації останнього. Найбільш прийнятним, як показують дослідження, шляхом розв'язання цього проблемного питання є обґрунтування стандартизованих стратегій розвитку й адаптації суб'єктів до умов цільових ринків збуту продукції з подальшою деталізацією та конкретизацією управлінських рішень з огляду на рівень розвитку їх економічного потенціалу та врахування ситуативних факторів (рис. 1). Виділені деталізовані стратегії можуть застосовуватися в умовах ринків, диференційованих за своєю конкурентною побудовою. При цьому окремі стратегії можуть більш успішно використовуватися в умовах одних конкурентних структур і не приносять належних результатів в умовах інших.

В дослідженні визначена відповідність деталізованих стратегій конкурентної поведінки типу конкурентної структури цільового ринку збуту продукції підприємства (табл. 1).

Слід зазначити, що конкурентна побудова цільових ринків збуту також не є стабільною, хоча й період її флуктуацій є значно довшим за тривалість виробничо-комерційного циклу й може, навіть, перевищувати тривалість певних стадій життєвого циклу товару [14]. Відповідно, зрушення в структурі конкурентної побудови цільового ринку суттєво впливають на портфель стратегій підприємства і профіль його ринкової поведінки. Вказане обумовлює науково-прикладне значення окресленого методологічного підходу щодо встановлення взаємозв'язку об'єктивного процесу конкурентного розвитку цільового ринку з процесом генерування й імплементації деталізованих стратегій конкурентної поведінки, спрямованих на підвищення економічної ефективності підприємства та подовження його присутності на тому чи іншому ринку збуту.

Висновки. Отримані результати досліджень дозволили визначити вклад концепцій, які розглядалися у формування й розвиток теорії конкуренції за сучасних умов економічного розвитку. Також було встановлено, що новітній етап розвитку наукових тлумачень конкуренції фактично синтезує й частково модифікує основні положення класичного та неокласичного етапів становлення теорії конкуренції, акумулює специфічні наукові результати й формує теоретичну основу подальших досліджень теорії конкуренції.

Рис. 1. Процес деталізації стратегій конкурентної поведінки підприємств-товаровиробників на цільових ринках збуту продукції*

* розроблено автором

Таблиця 1

Відповідність деталізованих стратегій конкурентної поведінки підприємства типам конкурентної структури цільового ринку збуту*

Типи конкурентних структур	Стратегії	
	Розвитку	Адаптації
Досконала конкуренція	Проникнення Агресивного маркетингу	Зниження витрат Збереження переваг
Монопольстична конкуренція	Проникнення Стійких переваг	Збереження переваг Вихід з сегменту
Олігополія	Стійких переваг	Збереження переваг
Монополія	Агресивного маркетингу	Збереження переваг
Олігосонія	Проникнення	Зниження витрат
Моносонія	Проникнення	Зниження витрат

* розроблено автором

В свою чергу, складність економічних досліджень конкурентних відносин полягає також і в наявності великої кількості різноманітних концептуальних підходів до тлумачення їх сутності, які потребують обов'язкової систематизації. Наразі успіх суб'єкта економічних відносин у конкурентній боротьбі та утримання лідируючих

позицій на цільових ринках в подальшому залежить від можливості ефективно застосовувати стратегії конкурентної поведінки відповідно до типів конкурентних структур цільових ринків збуту з огляду на рівень розвитку їх економічного потенціалу й врахування ситуативних факторів.

Література.

1. Гуляев Г. Ю. Эволюция теории конкуренции. *Современная конкуренция*. 2012. № 28. С. 317-321.
2. Кириченко С. О. Еволюція теорії конкуренції. *Сучасні проблеми економіки та підприємництва*. 2014. Випуск 15. С. 32-40.
3. Корецька О. В. Развитие теории конкуренции и современное понимание конкурентоспособности промышленных предприятий. *Научные работы МАУП*. Київ: 2014. Випуск 43(4). С. 190-195.
4. Лоскуткова М. В. Анализ теорий конкуренции и конкурентоспособности. *Современная конкуренция*. 2011. № 9 (031). С. 101-106.
5. Рубин Ю. Б. Стратегии и тактики конкурентного поведения. *Современная конкуренция*. 2007. № 3 (3). С. 81-96.
6. Бречко П. К., Голобородько Я. О. Теоретичні засади сутності економічних категорій «конкуренція» і «конкурентоспроможність». *Ефективна економіка*. 2015. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4191>.

7. **Келічавий А. В.** Еволюція конкуренції: від зародження поняття до сучасних особливостей. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Випуск 5 (115). С. 58-64.
8. **Шпак О. Г.** Еволюція теорії конкуренції в умовах динамічного зовнішнього середовища. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6. Том 4. С. 95-98.
9. **Павлюк Т. І.** Сутність та роль конкуренції в ринковій економіці. *Економіка і суспільство*. 2016. № 6. С. 8-13.
10. **Філатова Л. С.** Сучасне трактування синтезу конкуренції та монополії. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all.../269>
11. **Квятко Т. М., Рижикова Н. І.** Генезис теорій конкуренції та прикладні засади їх імплементації в інноваційно-інвестиційному розвитку соціально-економічних систем. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 4. С. 45-54.
12. **Довбенко М. В., Осик Ю. І.** Современные экономические теории в трудах нобелиантов. М.: Академия естествознания, 2011. С. 341.
13. **Фелештин В. І.** Современные тенденции развития теории конкуренции. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennye-tendentsii-razvitiya-teorii-konkurentsii>
14. **Красноруцький О. О.** Системи управління збутовою діяльністю аграрних підприємств: стратегія, механізми, інструментарій: монографія. Херсон: Грін' Д.С, 2012. 348 с.

References.

1. **Gulyaev G. Yu.** (2012). «Evolution of the theory of competition». *Sovremennaya konkurentsija*. no 28. pp. 317-321.
2. **Kyrychenko S. O.** (2014). «Evolution of the theory of competition». *Suchasni problemy ekonomiky ta pidpryemnytstvo*. Issue 15, pp. 32-40.
3. **Koretska O. V.** (2014). «Development of the theory of competition and modern understanding of the competitiveness of industrial enterprises». *Naukovi pratsi MAUP. Scientific works of the International Academy of Personnel Management*. Kiev Issue 43(4). pp. 190-195.
4. **Loskutkova M. V.** (2011). «Analysis of theories of competition and competitiveness». *Sovremennaya konkurentsija*. no 9 (031). pp. 101-106.
5. **Rubin Yu. B.** (2007). «Strategies and tactics of competitive behaviour». *Sovremennaya konkurentsija*. no 3 (3). pp. 81-96.
6. **Brechko P. K., Holoborodko Ya. O.** (2015). «Theoretical principles of the essence of economic categories "competition" and "competitiveness"». *Efektynna ekonomika*. no 7. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4191>
7. **Kelichavyyi A. V.** (2016). «Evolution of competition: from the birth of the concept to modern features». *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*. Issue 5 (115), pp. 58-64.
8. **Shpak O. H.** (2011). «Evolution of the theory of competition in a dynamic external environment». *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu [Bulletin of the Khmelnytsky National University]*. no 6. vol.4, pp. 95-98.
9. **Pavliuk T. I.** (2016). «The essence and role of competition in a market economy». *Ekonomika i suspilstvo*. no 6. pp. 8-13.
10. **Filatova L. S.** Suchasne traktuvannia syntezu konkurentsii ta monopolii [Modern interpretation of the synthesis of competition and monopoly]. Available at: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all.../269>
11. **Kviatko T. M., Ryzhykova N. I.** (2017). «Genesis of the Theory of Competition and Applied Fundamentals of their Implementation in the Innovation-Investment Development of Socio-Economic Systems». *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*. no 4. pp. 45-54.
12. **Dovbenko M. V., Osik Yu. I.** (2011). *Sovremennyye ekonomicheskie teorii v trudah nobeliantov*. [Modern economic theories in the writings of Nobelists]. Akademiya yestestvoznaniya. Moscow. Russia.
13. **Feleshtin V. I.** *Sovremennyye tendentsii razvitiya teorii konkurentsii* [Modern trends in the development of competition theory]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennye-tendentsii-razvitiya-teorii-konkurentsii>
14. **Krasnorutskyyi O. O.** (2012). *Systemy upravlinnia zbutovoiu diialnistiu ahrarnykh pidpryemstv: stratehiia, mekhanizmy, instrumentarii*. [Management systems of sales activity of agrarian enterprises: strategy, mechanisms, tools]. Hrin' D.S. Kherson. Ukraine.

Abstract.

Kviatko T. M. *Methodological significance of modern theories of competition for economic research.*

Introduction. Competition promotes the development and functioning of socio-economic systems. Competitive relationships are characterized by a multi-directional impact on the economic performance of the entities. It is necessary to evaluate the current theories of competition, taking into account the impact of the economic environment. The evolution of

competition theories is conditioned by their historical genesis and socio-economic processes that have taken place over a period of time.

The purpose of the article is to determine the methodological role of existing theories of competition for the study of complex socio-economic processes, phenomena and systems.

Results. The scientific views that became the basis of competition theory are noted. The reasons for the expansion of the subject area of competition theory research are identified. Comparison of classical and neoclassical paradigms of theoretical studies of the outlined domain is made. The need to systematize existing theories of competition has been established. The need to systematize existing theories of competition has been established. The scheme of the process of detailing the strategies of the enterprises-producers competitive behavior in these target markets is presented. It is noted that the proposed strategies are not universal. Their implementation depends on the economic environment and the characteristics of the subject of economic relations. The correspondence of the competitive behavior detailed strategies of the competitive structure type of the target market of the enterprise's products sales is determined. A methodological approach to identifying management strategies is proposed.

Conclusions. The role of the considered concepts in the modern theory formation of competition is determined. It is established that the modern theory of competition is based on the classical and neoclassical stages provisions of the competition theory formation. The systematization of conceptual approaches to the competition interpretation will optimize the process of economic research on competitive relations. The recommendations formed by the results of the systematization will help to increase the level of economic relations efficiency.

Key words: competition, competitive market structure, competitive behavior, strategy, development.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2018 р.

Бібліографічний опис статті:

Квятко Т. М. Методологічне значення сучасних теорій конкуренції для економічних досліджень. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2019. № 1. С. 56-64.

Kvyatko T. M. Methodological significance of modern theories of competition for economic research. Actual problems of innovative economy. 2019. No 1, pp. 56-64.

УДК: 338.43.01

**ГАЦЬКО А. Ф., кандидат економічних наук,
Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка (м. Харків, Україна)**

**РОЛЬ КОНЦЕНТРАЦІЇ КАПІТАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Гацько А. Ф. Роль концентрації капіталу в забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств.

Вступ. Ефективне функціонування ринку залежить від справедливості розподілу інтересів між учасниками господарського ланцюга. Концентрація капіталу в маркетингових інфраструктурах аграрного сектору знижує конкурентоспроможність товаровиробників сільськогосподарської продукції.

Метою статті є оцінка рівня концентрації капіталу в маркетингових інфраструктурах та визначення його впливу на діяльність аграрних підприємств.

Результати. Визначено напрями впливу співвідношення рівнів концентрації капіталу на формування маркетингової інфраструктури. Запропоновано систему показників для оцінювання концентрації капіталу. Проведено статистичний аналіз рівня прибутку аграрних підприємств Харківської області. Встановлено, що центром формування прибутку у галузі є суб'єкти господарської діяльності, що належать до сфери обігу. Відзначено актуальність питання справедливого розподілу інтересів учасників ринку. Звернено увагу на відсутність критеріїв такого розподілу. Узагальнено та охарактеризовано типи взаємовідносин підприємства з учасниками товарного ринку. Виділено характеристики функціонування ринків продовольчої продукції. Визначено структуру ринків продовольства й аграрної продукції. Запропоновано формування товарної стратегії підприємства на основ врахування наслідків кризи. Досліджено зв'язок між концентрацією капіталу в галузі та конкурентоспроможністю аграрного підприємства. Відзначено проблему домінування інтересів суб'єктів сфери обігу в сільськогосподарському секторі. Запропоновано застосування регулюючих заходів, направлених на зосередження капіталу в сфері виробництва.

Висновки. Концентрація капіталу в маркетинговій інфраструктурі сприяє зосередженню коштів у сфері обігу. Така ситуація негативно впливає на виробників сільськогосподарської продукції. Для вирішення даної проблеми необхідне впровадження заходів на державному рівні, направлених на переорієнтацію коштів у сферу виробництва.

Ключові слова: концентрація капіталу, аграрні підприємства, конкурентний потенціал, горизонтальна інтеграція, вертикальна інтеграція.